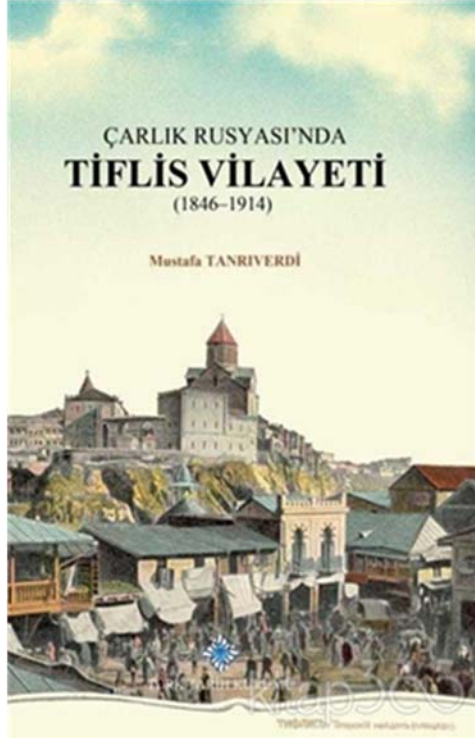

Mustafa Tanrıverdi, **Çarlık Rusyası'nda Tiflis Vilayeti (1846-1914)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019, 295 s. ISBN: 978-975-17-4225-4

Alphan ŞATIR*

Mustafa Tanrıverdi, Kırıkkale Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 2007 yılında mezun olmuştur. Gazi Üniversitesi'nde 2009 yılında "Karakalpakların Anadolu'ya Göçü (1877-1914)" adlı yüksek lisans tezini, İstanbul Üniversitesi'nde 2016 yılında "Çarlık Rusyası Döneminde Tiflis Vilayeti (1878-1914)" adlı doktora tezini tamamlamıştır. Mustafa Tanrıverdi'nin doktora tezi olarak hazırladığı "Çarlık Rusyası Döneminde Tiflis Vilayeti (1878-1914)" adlı çalışma, kitap haline getirilmiş ve 2019 yılının Eylül ayında *Çarlık Rusyası'nda Tiflis Vilayeti (1846-1914)* adıyla Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştır.

Kitapta, Rusya İmparatorluğu'nun yayılma politikasının başarıya ulaşmasında önemli rol oynayan "*guberniya*" (Vilayet) sisteminin örneklerinden

* İstanbul Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Öğrencisi
alphansatir@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-0770-3775>

biri olan Tiflis Vilayeti ele alınmaktadır. “*Guberniya*” kelimesi Latince “*gubernium*” kökünden gelmektedir ve bu kavram, Rusya İmparatorluğu idari yapılanmasındaki yeri dikkate alındığında, Türkçeye “*Vilayet*” olarak çevrilebilir. Guberniyayı yöneten kişiye ise “*Gubernatör*” adı verilir. Bu sistem, devletin idari bölünmesindeki dağınıklığı gidermek ve merkeziyetçi yapıyı kuvvetlendirmek amacıyla ilk kez I. Petro tarafından uygulanmaya başlanmıştır. İlk olarak Rusya İmparatorluğu’nda sekiz guberniya kurulmuştur. Bunların ilki İsveç’ten Büyük Kuzey Savaşı’nda ilhak edilen topraklar üzerinde kurulan Ingermanland Guberniyası’dır. Bu ilk guberniyanın yönetici ise Knez Aleksandr Daniloviç Menşikov’dur.

Kitabın odak noktasındaki Tiflis Guberniyası, günümüz Gürcistan’ın kuzeydoğusunu, Ermenistan’ın kuzeyini ve Azerbaycan’ın kuzeybatısını kapsayan, merkezi günümüzdeki Tiflis şehri olan bir guberniyadır. Bu guberniya, şu “*uezdlerden*” (kazalardan) ve okruglardan oluşmaktaydı; Tiflis Uezdi, Ahıska Uezdi, Borçalı Uezdi, Gori Uezdi, Duşeti Uezdi, Telav Uezdi, Tioneti Uezdi, Signah Uezdi ve Zakalata okruğu. Zakalata, askeri halk yönetimi (Voennarodnoe upravleniye) ile yönetilmesine ve okrug olmasına karşın bir istisna oluşturarak Tiflis Guberniyası’na bağlıydı. Bu guberniyada 1897 itibariyle 1.051.032 kişi yaşamaktaydı.

Tiflis Vilayetinin ele alındığı kitap “Rusya İmparatorluğu’nun Taşra Yapılanması ve Tiflis Guberniyası”, “Tiflis Guberniyası’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı”, “Merkeziyetçilik ve Tiflis Guberniyası’ndaki Yansımaları”, “Merkeziyetçi Politikanın Çıkmazları ve Siyasal Gelişmeler” başlıklı dört bölümden oluşmaktadır.

Kitabın birinci bölümü olan “Rusya İmparatorluğu’nun Taşra Yapılanması ve Tiflis Guberniyası”na guberniyaların idari sistemde resmi olarak yer almaya başladığı I. Petro’nun 1708 Fermanı’ndan ve Rus İmparatorluğu’nun bu reformlardan sonraki taşra yönetim biçiminden bahsedilerek başlanmıştır. I. Petro’nun yönetiminden önce imparatorluk uezdlere bölünmüş şekilde yönetilmekteydi. Bu uezdler, çoğunlukla şehirlerden ve bu şehirlerin yakın çevresinden oluşmaktaydı. Bu yapılanma nedenle o dönemde nüfus dengesiz

olarak dağılmıştı ve nüfusun dengesiz yapısından dolayı idari yapının yönetimi zordu. 1708 Fermanı ile I. Petro bu idari sistemi değiştirmiş ve uezdler yerine bahsedilen Guberniya sistemine geçilmiştir. Bu bölümde ayrıca guberniyaların alt ve üst birimlerine, yönetilme biçimlerine ve tarihçesine değinildikten sonra, Kafkasya’da guberniyaların ortaya çıkışından ve nihayetinde Tiflis Guberniyası’nın kurulmasından bahsedilmiştir. 1801’de Gürcistan’ın ilhaki sonrası Rusya İmparatorluğu’nun topraklarına kattığı bölgede, 10 Nisan 1840’da onaylanan kanun ile Kafkasya Krayı kurulup iki kısma ayrılmıştır. Batı kısmı Gürcistan-İmereti Guberniyası; doğu kısmı ise Hazar Oblastı olarak yapılandırılmıştır. 1840 Reformu’ndan altı yıl sonra ise Gürcistan-İmereti Guberniyası’nın önemli bir kısmı, Tiflis Guberniyası adı altında yeniden düzenlenmiştir. Mustafa Tanrıverdi, Tiflis Guberniyası’nın kuruluş tarihi olan 1846’dan itibaren bu vilayetin idari yapısını derinlemesine ele alarak okuyucuya Tiflis Vilayeti, uездleri (kazaları) ve şehir merkezi ile ilgili çarpıcı gerçekler sunmaktadır.

Kitabın “Tiflis Guberniyası’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı” başlıklı ikinci bölümünde, Rusya’nın Kafkasya’yı yönettiği ve merkezi Tiflis şehri olan Tiflis Vilayeti, tablolarla desteklenerek sosyal, ekonomik, dini ve kültürel açılardan ele alınmıştır. Kitapta sadece nüfus dağılım çizelgeleriyle yetinilmemiş, çizelgeye yansıyan değişikliklerin sosyo-ekonomik sebepleri açıklanmıştır. Esere yöneticiler tarafından ele alınan mektuplar, halkın şikayet mektupları eklenmiş; hatta yeri geldiğinde çizelgelere konu olan kişilerle ilgili bilgiler de verilmiştir.

Çalışmada kozmopolit bir şehir olan Tiflis’teki etnik unsurlar arasındaki çekişmelere de yer verilmiştir. Örneğin Tiflis Guberniyası’nda yaşayan Ermeniler, Müslüman Türkleri bölgeden göç ettirmek için “*sizler askere alınacaksınız ve çocuklarınız hristiyan olacak*” gibi dedikodular yaymıştır. Ermeni orman muhafızları ise sebep göstermeksizin ormancılıkla geçinen bölge Müslümanlarını, Ahıska ve Ahılkelek uездlerinde ödeyemeyecekleri miktarlarda cezalara tabi tutmuştur. Rusların iskan politikası sonucu Kafkasya’ya Malakan, Duhobor, Alman, Polonyalı ve Rum toplulukları da yerleştirilmiştir.

“Merkeziyetçilik ve Tiflis Guberniyası’ndaki Yansımaları” adlı üçüncü bölümde guberniyadaki eğitim durumu, hukuk, vergilendirmeler, gelir-gider oranları, tüm imparatorlukta ve Kafkasya’da din dağılımı ve askerlik konusu incelenmiştir. Topraklarında, her alanda olduğu gibi hukuk alanında da birlik sağlamaya çalışan imparatorluk, çeşitli hukuki reformlar yapmıştır. Örneğin 1802 yılında Adalet Bakanlığı kurulur ve 1864 yılında Hukuk Reformu yapılır. 1868 yılında ise Tiflis Hukuk Meclisi kurulur. Bu meclis, medeni ve ceza hukuk alanında bölge mahkemeleri için bir istinaf mahkemesi; sulh mahkemeleri için ise bir temyiz mahkemesi olarak görev yapmıştır. Üçüncü bölümün ilk maddesinde bu meclise ağırlık verilmiş bunun yanında Jandarma İdaresi’nden de bahsedilmiştir.

İmparatorluğun merkeziyetçilik anlayışının tesir ettiği alanlardan biri de eğitimidir. 1847 yılında Kafkasya Eğitim Bölgesi İdaresi kurulmuş ve 1877’de tüm eğitim kurumları merkezi bir yapı etrafında birleşmiştir. Bunun sonucu bölgedeki eğitim kurumları da ortak eğitim sistemine uygun hale getirilmiştir. Fakat 1884’te eğitim alanında köklü bir değişikliğe gidilmiştir. Nispeten laik olan eğitim, bütün ilkokulların Kafkasya Eğitim Bölgesi İdaresi yerine Kutsal Sinod’a bağlanması sonucu tamamen boyut değiştirmiş ve muhafazakarlaşmıştır. Bu tarihten itibaren eğitimde Ortodoksluğun esas alındığı bir model benimsenmiştir. Eğitimdeki bu köklü değişim ise başta Ermeniler olmak üzere bölge halkını rahatsız etmiştir. 1905 ihtilaline kadar da imparatorluğun muhafazakar ve kısıtlayıcı politikaları yumuşamaz.

I. Petro dönemine kadar sınırları tam olarak çizilmeyen askeri yükümlülük ise 1705 tarihi itibariyle bir sisteme oturtulmuştur. Kura usulüne göre vatandaşlar askerliğe tabi tutulmuş ve askerlik süresi ömür boyu olarak değiştirilmiştir. Fakat I. Petro’dan sonra askeri alanda yeniden değişiklikler yapılır. Önce toplumun bazı kısımları askerlikten muaf tutulur, daha sonra zorunlu askerlik süresi kısalır. Bu konuların yanı sıra kitapta asker alım kurallarına da değinilmiştir.

“Merkeziyetçi Politikanın Çıkmazları ve Siyasal Gelişmeler” adlı dördüncü bölümün ana teması ise 1905 İhtilali’dir. Kafkasya’da 1905 İhtilali’nden

önce bazı halklar siyasi olarak örgütlenmeye başlar ve milli kimlikleri ile monarşi karşıtlığına girişirler. Bu milliyetçi hareketlerin başını ise Gürcüler ve Ermeniler çeker. 1905 olayları en başından itibaren Osmanlı Devleti tarafından takip edilmiştir. 1905 İhtilali, Rus İmparatorluğu çapında geniş yankı bulan kitlesel siyasi eylemlere verilen isimdir. Bu bölümde önce 1905 İhtilali ile ilgili Rusya İmparatorluğu genelinde daha sonra ise Kafkasya’da yaşayan Ermenilerin planları gibi Tiflis Guberniyası özelinde konulara değinilir. İhtilalden sonra kurulan Duma’nın Tiflis Guberniyası’ndaki temsili ve Tiflis Guberniyası’nın, Duma’daki temsili de iki alt başlık olarak bölümde yer almaktadır. Eserin sonunda Tiflis’ten kareler bulunmaktadır.

Sonuç olarak Mustafa Tanrıverdi, eserinde Tiflis Vilayeti’nin kuruluşundan 1914 yılına kadar vilayetle ilgili çeşitli konuları Gürcistan Merkez Tarih Arşivi, Rusya Devlet Tarihi Arşivi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yaptığı çalışmalar neticesinde bulduğu belgeler üzerinden ele almış ve alana katkı sağlayacak bilimsel bir çalışma ortaya koymuştur.